
MECHELSE GILDEBREUK

(17de EEUW)

BRUSSEL, HALLEPOORT (KONINKLIJKE MUSEA VOOR KUNST EN GESCHIEDENIS)
Gildebreuk van de Mechelse schuttersgilde aangekocht in 1994 door het Fonds voor het Roerend cultureel erfgoed van de Koning Boudewijnstichting met de steun van de Nationale Loterij

In het kader van haar Fonds voor het Roerend cultureel erfgoed, kocht de Koning Boudewijnsstichting in 1994 een zeventiende eeuwse Mechelse gildebreek. Deze gildebreek wordt in langdurig bruikleen toevertrouwd aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis en wordt tentoongesteld in de Brusselse Hallepoort.

De Hallepoort is de enige bewaarde poort van de tweede omwalling van Brussel. De bouw ervan zou in 1381-83 ondernomen zijn. Alhoewel ze van afbraak bedreigd was in de negentiende eeuw, werd ze nochtans bewaard. In 1842 wordt ze ingericht om het Wapen-, Antiquiteit- en Artilleriemuseum van de Staat onder te brengen. In 1990 wordt ze beschermd en in 1991 gerestaureerd. Sindsdien wordt er de verzameling van het Museum voor Folklore, afhankelijk van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, ondergebracht.

Binnen de verzameling volkskunde neemt het zildezilver een belangrijke plaats in. Deze verzameling is de grootste en de meest verscheidene van het land. Zij werd in de negentiende eeuw gestart, de eerste aankopen dateren van 1840. Het legaat H. Evenepoel, in 1899 aan de musea geschonken, breidt de verzameling aanzienlijk uit. In 1915 brengt het legaat Godtschalck ook zildezilver bij. Maar het is vooral de verzameling van Baron Van der Straeten die ter zijner nagedachtenis door Barones Van der Straeten-Solvay in 1939 geschonken werd die de verzameling tot de belangrijkste verzameling zildezilver maakt. Ze bevat 47 volledige breuken, 23 vogels of papegaaien en 47 losse schildjes. Naast het zilverwerk zijn er ook reglementen, gildeboeken, vlaggen, pijlen die het geheel aanvullen.

Deze breek is gemaakt door een edelambachtsman: een zilversmid. Hoe ging hij te werk? De basistechniek tot de negentiende eeuw is het hameren van plaatzilver. Dit is de vormgevende techniek, later wordt zilver ook gegoten. Om het door hameren of gieten verkregen voorwerp af te werken en te versieren kende men volgende technieken: drijven, ciseleren en graveren.

Onder hameren verstaat men het vervormen van een plaat zilver tot een voorwerp door het metaal dikker of dunner te slaan. Zilver is door zijn grote rekbaarheid een bij uitstek geschikt materiaal om zo te bewerken. Vooral omdat dit hameren in koude toestand kan gebeuren en niet gloeiend gemaakt moet worden zoals ijzer. Door het hameren verkrijgt men dus een ruimtelijk voorwerp met een vlak, niet versierd oppervlak.

Dit oppervlak kan door drijven van figurale voorstellingen of plastische ornamentiek voorzien worden. Dit gebeurt met ponsen, staafjes in staal met een uiteinde in allerlei vormen: punt-, bol-, cirkelvormig en in verschillende afmetingen. Door het drijven wordt het metaal plaatselijk gerekt en geboetseerd tot de vereiste figurale of ornamentale figuur. De voorstellingen verheffen zich uit het metaal in reliëf.

Na het drijven wordt het voorwerp geciseleerd. Ciseleren is een afwerkingstechniek waarbij met een speciale pons de putjes en gaatjes weggewerkt worden.

Het graveren is eveneens een versieringstechniek waarbij met stalen beiteltes in het edelmetaal groefjes worden gestoken die zo het beeld van een gravure, een tekening in metaal, vertonen.

De hier voorgestelde breek is intact tot ons gekomen, op één pijlpunt na, dat recent hermaakt werd.

SINT-SEBASTIAAN: PATROON VAN DE SCHUTTERS

De legende verhaalt dat een zekere Sebastiaan, afkomstig uit Milaan, in Rome de marteldood had ondergaan en in de catacomben werd begraven. Het passieverhaal over Sebastiaan werd in de vijfde eeuw door een Romeinse geestelijke geschreven en dit verhaal, waarin gewag gemaakt wordt van vele wonderen en genezingen die Sebastiaan zou hebben verricht, werd heel populair.

Volgens het verhaal was Sebastiaan officier in de lijfwacht van keizer Diocletianus. Deze was keizer op het einde van de derde eeuw. Sebastiaan was christen en beschermde en steunde andere christenen en maakte vele bekeringen.

Toen de keizer dit ontdekte, gaf hij bevel hem door boogschutters op het Marsveld te laten doden. Hij werd met pijlen doorboord en voor dood achtergelaten. Hij genas echter en hij keerde terug naar het keizerlijk paleis in de hoop de keizer tot inkeer te brengen. Maar de Diocletianus deed hem opnieuw grijpen en liet hem doodslaan.

Sebastiaan onderging volgens de legende dan wel twee martelingen maar het was vooral de eerste, de pijlenmarteling, die tot de verbeelding sprak. Deze bezorgde hem zijn attribuut: de pijlen. Vanwege die pijlen kozen de boogschutters Sebastiaan als schutspatroon.

VERGULDE BORSTPLAAT WAAROP DE MARTELDOD VAN SINT-SEBASTIAAN AFGEBEELD STAAT (21 CM X 19 CM)

Schuttersgilden worden terecht de oudste verenigingen van onze gewesten genoemd. Merkwaardig is de continuïteit in het bestaan van deze verenigingen: oorlogen, revoluties en modernisering vermochten het niet het gildeleven uit het volksleven te doen verdwijnen.

Onze huidige schuttersgilden zijn ontstaan in de steden en later in de vrijheden als een vereniging van poorters die gegroepeerd waren om de gemeenschap te verdedigen. Sinds de vijftiende en zestiende eeuw werd dit voorbeeld ook op het platteland nagevolgd. Rovers- en soldatenbenden vormden ook daar een bedreiging voor kloosters, kerken en huizen. De profane activiteit van het schieten werd in die periode naast de religieuze doelstelling, die voor de gilde zeer belangrijk was, in de reglementen ingeschreven. De centralisatiepolitiek van de vorsten stelde geleidelijk een einde aan de militaire functie van de gilden. Het gildewezen was inmiddels zo diep in de gemeenschap geworteld dat het niet verdween. De gildebroeders richtten hun activiteiten naar de ontspanning; er werden meer en meer schietingen onder de leden en met anderen georganiseerd. Maar de belangrijkste schieting is en blijft de koningschieting.

De koning werd immers koning door het afschieten van de vogel of papegaai. Aanvankelijk werd de vogel op een toren of op de wieken van een molen geplaatst. De pijlen brachten vaak schade toe en vanaf 1711 werd het verboden nog op kerktorens te schieten. Van dan af werd het schieten op de staande wip algemeen. De aftredende koning kreeg als eerste de kans om zijn titel te behouden en te verlengen.

De schutter die de papegaai neerhaalde was niet verplicht de koninklijke eer te aanvaarden. Want het koningschap bracht niet alleen voorrechten mee maar ook verplichtingen. De koning moest zorgen voor alles

wat het schieten betrof, hij moest de breuk vermeerderen met een zilveren schild waarin hij zijn naam, voornaam en de datum van zijn koningschap moest laten graveren. Bij een koning met een adellijke titel werd zijn wapenschild afgebeeld. De hoofdman hing de breuk om de hals van de nieuwe koning.

De koningsbreuk is zeker het meest representatieve van al het gildezilver. De eerste breuken dateren uit de eerste helft van de zestiende eeuw. De samenstelling van de breuk vertoont steeds dezelfde kenmerken: een vogel of papegaai hangt aan een ketting en aan deze ketting hangen verschillende platen en medaillons

die aan de patroonheilige van de vereniging herinneren en aan de opeenvolgende koningen van de gilde.

De eerste breuken zijn nog gotisch van conceptie, vooral de patroonheilige, aangebracht op het groot medaillon getuigt hiervan. Oorspronkelijk hebben de breuken een ronde vorm, zij zijn samengesteld uit een aantal versierde schakels, vastgehecht op een donkerrode fluwelen achtergrond. Uit de zestiende eeuw bestaan echter reeds ovale gildebreuken en deze vorm wordt nadien traditioneel. Algemeen wordt aangenomen dat de koningsbreuk een imitatie is van de oude ordeketting en vooral dan van de ketting van het Gulden Vlies, de befaamde ridderorde van Filips de Goede die toen hertog van Bourgondië was. Dit overnemen wordt door sommigen gezien als een instemming van de Keizer met de gilden en een erkenning ervan.

Of de papegaai of koningsvogel oorspronkelijk bij de breuk hoorde, wordt betwijfeld. Bij sommige oude breuken ontbreekt hij maar later wordt hij een integrerend deel onderaan het centraal medaillon.

De gildebreuk kan eenvoudig of rijkelijk zijn, in zilver, vermeil of tin, of ze nu gegraveerd is door een edelsmid of gemaakt door een dorpsmid, of de vogel nu vol of hol is, zij is een getuigenis.

KONING VAN EEN SINT-SEBASTIAANSGILDE,
17de eeuw, gekleurde tekening (27 cm x 17 cm), Antwerpen, Rijksarchief

RECHTS
GILDEBREUK VAN DE MECHELSE SCHUTTERSILDE,
17de eeuw, Brussel, Hallepoort (Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis)

DE MECHELSE GILDEBREUK

Alle gildebreuken zijn merkwaardig omwille van hun zeldzaamheid maar deze breuk is het tevens door de kwaliteit van het edelsmeedwerk.

Het is een koningsbreuk uit de zeventiende eeuw, de bloeitijd van de gilden.

De keten is samengesteld uit een reeks schakels onderbroken door medaillons.

De twaalf schakels van de keten bestaan uit vier vuurslagen en acht vuurstenen. Dit is gerei waarmee vroeger vuur sloeg, de vuurslag was in ijzer en werd gebruikt om tegen de vuursteen te slaan en zo vonken te doen wegspatten. Beide behoren tot de symbolen van het Bourgondische hertogdom. Uit deze eenvoudige grondvormen werden decoratieve elementen ontwikkeld. Deze Bourgondische symbolen zijn tevens de symbolen van de Orde van het Gulden Vlies en vormen de schakels van de keten van de Orde. Op het wapen van hertog Filips de Goede treft men volgende heraldische voorstelling: naar rechts gaande leeuw met helm, om de nek de keten van de Orde van het Gulden Vlies, in de handen vuurslag en vuursteen, waar de vonken vanaf spatten.

De gildebreuken namen de keten van het Gulden Vlies als voorbeeld en namen deze symbolen over.

Bij deze keten is de vuurslag (7 cm x 8,5 cm) vrij eenvoudig met de twee krullen aan de ene zijde en een wat uitgelengde greep aan de andere zijde. Aan beide kanten van de greep hangt een vuursteen, die karakteristieke kleine vlakken vertoont. De vlakken worden ook duidelijk weergegeven op de vuursteen van deze keten. Aan weerszijden van de

vuursteen ontspringt een vlam en dit geheel maakt de schakel (12 cm x 3 cm).

De keten gevormd door deze schakels wordt bovenaan onderbroken door een rugplaat. Deze vergulde, ovale plaat (14 cm x 11,5 cm) heeft in het midden een opgelegde heilige-figuur. De afgebeelde heilige is de Heilige Libert, een heilige die te Mechelen vereerd wordt.

Volgens de legende was Libert de zoon van de Brabantse graaf Adso, gedoopt en opgevoed door Sint-Rombaut en later abt van het Sint-Rombautsklooster te Mechelen. Bij de invallen van de Noormannen, omstreeks 835, werd hij door de barbaren voor het altaar in Sint-Truiden gedood.

Op deze plaat staat het opschrift: *Io es frans ips de cock hooftman deser gulde 13 juny ... 6..* Het centraal medaillon is omlijst met een boord met symmetrische versiering van C-krulmotieven. In de boord vindt men twee pijlpunten en pijluiteinden terug van twee pijlen die zich achter het medaillon kruisen. Een oog onder en boven laat ons toe te veronderstellen dat dit aanvankelijk een borstplaat was.

De keten is aan weerszijden onderbroken door twee vergulde medaillons met een wapenschild. Het medaillon (9 cm x 8 cm) rechts draagt het opschrift:

Io phlyps de haynin heer van legies borgemester der stad mechlen. Coninck deser gulde. 1615.

In het midden het wapenschild van de familie de Haynin. Philippe-Matthieu de Haynin de Legies was burgemeester van Mechelen in 1625. De archieven van de Mechelse boogschuttersgilde van Sint-Sebastiaan vermelden ook dat hij in 1622

BOVEN: EEN VUURSLAG MET ÉÉN VUURSTEEN;

beide behoren tot de symbolen van het Bourgondische hertogdom

MIDDEN: EEN VUURSLAG (7 CM X 8,5 CM) MET TWE VUURSTENEN VAN DE MECHELSE GILDEBREUK

ONDER: VERGULDE, OVALE RUGPLAAT MET IN HET MIDDEN DE OPGELEGDE HEILIGEFIGUUR DE HEILIGE LIBERT (14 CM X 11,5 CM)

“overdeken” was. In het bestuur van een gilde kwamen volgende bestuursleden voor: de hoofdman, de gezworenen of raadsliden en twee dekenen. Deze dekenen moesten elk twee jaar dienst presteren. Na een jaar werd de tweede deken gepromoveerd tot eerste deken of “overdeken” en moest zijn voorganger aftreden. Er werd een nieuwe deken gekozen. In 1615 was hij blijkbaar koning van deze boogschutters. Hij overleed in 1627.

hier om een zeer traditionele voorstelling van de marteldood van Sint-Sebastiaan. De kunstenaar kan voor dit onderwerp inspiratie opgedaan hebben bij het

schilderij van Michiel Coxie “Marteldood van de Heilige Sebastiaan”. Dit schilderij valt rond 1586 te dateren en wordt in Mechelen in de Sint-Rombautskathedraal bewaard.

Op de plaat is een achtergrond gegraveerd: een zicht op de stad met de kathedraal en huizen. Dit zicht gaat waarschijnlijk op gravures met stadsgezichten van die tijd terug. Een typisch detail is de maan die boven de kerktoren afgebeeld is en met stippellijnen met de toren verbonden is. Een allusie op de Mechelse maneblussers? Ook een staande wip met bovenop een vogel is op de achtergrond te zien. Een dergelijke borstplaat is zeer uitzonderlijk en maakt deze breuk dan ook uniek.

Het parallelle medaillon links draagt geen opschrift maar alleen het wapenschild van de familie Van Laethem. Dit heeft te maken met ridder Jan Van Laethem die als lid van de boogschuttersgilde Sint-Sebastiaan deel nam aan de bevrijding van de stad Lier in 1595. Hij was gehuwd met Madeleine de Haynin en werd in 1618 in de Sint-Rombautskathedraal begraven. Ofwel heeft het betrekking op zijn zoon Philippe Van Laethem die in 1619 burgemeester van Mechelen was.

Centraal aan de keten hangt de grote vergulde borstplaat (21 cm x 19 cm). Deze plaat is uiterst merkwaardig en van een uitzonderlijke kwaliteit.

Een brede omlijsting met een symmetrische versiering van acanthusblad en bovenaan en onderaan schelpmotieven omkadert een prachtig tafereel. Afgebeeld is de marteldood van Sint-Sebastiaan. Zowel de figuur van de heilige als van de twee figuren die hem omringen zijn opgezet op de plaat. Het zijn volplastisch uitgewerkte figuren die getuigen van verfijnde vakmanschap. Sint-Sebastiaan is voor een boom geplaatst, een boom die in half-reliëf op de plaat uitgewerkt is. Hij wordt afgebeeld als een mooie jongeling, naakt, met enkel een lendendoek, en met twee pijlen doorboord. De figuren aan weerszijden van hem zijn, zoals de legende verhaalt, gekleed als Romeinse soldaten. Zij houden de opgespannen boog met pijl op de heilige gericht. Het gaat

Aan deze borstplaat hangt een kleiner ovaal, zilveren medaillon (7 cm x 10 cm). Het is omlijst met een symmetrische versiering van acanthusblad met bovenaan

een schelp. Op een korrelige achtergrond zijn in half-reliëf twee gekruiste pijlen afgebeeld. Deze met de punt naar beneden gekruiste pijlen samengebonden met een strik zijn het embleem van de Mechelse Sint-Sebastiaansgilde.

Onder aan dit medaillon hangt de koningsvogel (10,5 cm x 10 cm). Het is een volle vogel, gekroond en gekeerd naar rechts met omgewende kop. Onder de pootjes een tak waaraan een verguld handboogje (8 cm x 5,5 cm) hangt.

Eenzelfde verguld handboogje hangt aan de rugplaat en twee kleinere (5 cm x 3,5 cm) hangen aan

weerszijden van de grote borstplaat. Zes van deze kleinere zilveren handboogjes hangen respectievelijk aan de twee medaillons met wapenschilden en aan de vier vuurslagen.

BOVEN LINKS: VERGULD MEDAILLON MET OPSCHRIFT EN IN HET MIDDEN HET WAPENSCHILD VAN DE FAMILIE DE HAYNIN (9 cm x 8 cm)

BOVEN RECHTS: VERGULD MEDAILLON MET HET WAPENSCHILD VAN DE FAMILIE VAN LAETHEM (9 cm x 8 cm)

ONDER: MARTELDOD VAN DE HEILIGE SEBASTIAAN,

Michiel Coxie, middenpaneel, ca. 1586, Mechelen, Sint-Rombautskathedraal

KEERZIJD

ZILVEREN MEDAILLON MET HET EMBLEEM VAN DE MEHELSE SINT-SEBASTIAANS Gilde (7 cm x 10 cm)

KONINGSVOGEL (10,5 cm x 10 cm)

VERGULD HANDBOOGJE (8 cm x 5,5 cm)

Naer dit esempel (nl. het Gulden Vlies) hebben toegelaten aen de koning van de gulde op hooge feestdagen een gulden vlies soude mogen dragen, een vlies om den hals hetwelk sy de broeke ofte breuck noemden behalve dat onder de breuk niet en mag hangen het gaude ramsvel, maer wel de figure van hunnen patroon, den vogel oft papegay / dese hangden eerst aen een gaude keten ende des sedert hebben de guldens hunne breucke gemaect naer de forme van tvoors. guldevlies, te weten van / keijen en vierstaelijzers vlamme van hun gevende, ende waer van voren aenhanght een groote medalie verbeldende hunnen patroon daer onder den koninckxvogel, ende int ronde gestoffeert met gespanne bogheskens oft gelijk bij de colveniers met gecruijste bussen, tot dien met de wapens oft signatuieren van degene koningen van de selve gulden sijn geweest, alles van gedreve silver met gaudt verguldt.

Beschrijving van het ontstaan en van het uitzicht van een gildebreek door de Mechelse kroniekschrijver R. Gootens (1684 - 1748)

Het Fonds voor het Roerend cultureel erfgoed van de Koning Boudewijnstichting kon in 1988 worden opgericht dank zij een dotatie van de Nationale Loterij. Het beoogt de elementen van ons erfgoed die van nationaal belang worden geacht, in België te houden en ze te beschermen, te valoriseren en toegankelijk te maken voor het publiek. Het belangrijkste doel is snel te kunnen optreden in omstandigheden die dringend een oplossing vergen. Het Fonds komt vooral tussenbeide door aankopen. De belangrijkste tussenkomsten tot nu toe betreffen de redding van de Correspondentie van F. CRANEVELT (een 16de-eeuwse humanist), de aankoop van het 'Portret van Marguerite' van F. KHNOPFF, van de Gallische muntschat van Thuin en heel recent de gildebreek van de schuttersgilde van Mechelen. Het Fonds zet zich eveneens in voor de bescherming en de restauratie van kunstwerken die in gevaar verkeren. Met dit doel wordt om de twee jaar een restauratiecampagne gelanceerd. In 1990 - 1991 viel de keuze op grote schilderijen op doek. Sommige opmerkelijke doeken

die lange tijd verwaarloosd werden, konden op die manier worden gered. Daaronder bevond zich een schilderij van A. VAN DYCK (Gent) en een doek van P.P. RUBENS (Doornik). Met een tweede campagne "S.O.S. Wandtapijten" heeft het Fonds een aantal waardevolle wandtapijten kunnen bewaren en beschermen, waaronder een Doorniks wandtapijt uit de 15de eeuw. Een derde campagne is gewijd aan het behoud van verschillende polychrome beelden waarvan de oudste uit de 13de eeuw dateert. Bovendien werden meer dan honderd dossiers ingediend in het kader van de vierde campagne "S.O.S. Schilderijen op paneel" dat vorige lente werd gelanceerd. Om haar actie te kunnen uitbreiden heeft de Koning Boudewijnstichting de hulp nodig van iedereen die haar doelstellingen deelt. Steun daarom de tussenkomsten van het Fonds voor het Roerend cultureel erfgoed, door uw gift te storten op het rekeningnummer 000-0000004-04 van de Stichting. Elke gift vanaf duizend frank is fiscaal aftrekbaar. De Stichting aanvaardt eveneens met dankbaarheid schenkingen en legaten.

EDITOR: D. Allard

REDACTIE: E. Van der Elst

VERTALING: C. Warnant

COÖRDINATIE: A. De Breuck

VORMGEVING: Bailleul

DRUK: Euroset

FOTOGRAFIE: D. Bollaert / K. Moortgat / R. Mommaerts

ICONOGRAFIE: Schatten van het Gulden Vlies, 1987, Snoeck-Ducaju

D/1994/2893/17

NUGI: 644

ISBN: 90-5130-147-2

Koning Boudewijnstichting, Brederodestraat 21, 1000 Brussel, 02/511 18 40